ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSION TADQIQOTLARDA NATIJALAR MUHOKAMASI

XXIV-RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

YAKUNLARI BO'YICHA ILMIY ISHLAR TO'PLAMI

Issue - 10(2026) Available at www.uznauka.uz

NEET VA NORASMIY BAND SHAXSLARNI HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI BILAN MANZILLI QAMRAB OLISHNING HUQUQIY MEXANIZMLARI

Nusratullayev Shaxboz Jumanazar o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti mustaqil izlanuvchisi

Elektron pochta: shaxxxxx1100@gmail.com

Annotatsiya. *Tezisda ta’limda, bandlikda yoki kasbiy tayyorgarlikda ishtirok etmayotgan yoshlar (NEET) hamda norasmiy band shaxslarning huquqbuzarliklar profilaktikasi tizimida yetarlicha manzilli qamrab olinmasligi huquqiy-institutsional muammo sifatida tahlil qilinadi. Mahalliy empirik materiallarda huquqbuzarlik sodir etgan shaxslar tarkibida NEET va norasmiy band toifalarning sezilarli ulushi kuzatilgani, biroq profilaktika rejalarida ushbu guruhlarga mos alohida mexanizmlar nisbatan zaif shakllangani aniqlangan. Mazkur holat ushbu toifalarning o‘z-o‘zidan kriminogen ekanini anglatmaydi; aksincha, bandlik, yoshlar, mahalla va profilaktika axborot tizimlari o‘rtasidagi institutsional uzilish real ijtimoiy xavf va ehtiyojlarni erta aniqlashni qiyinlashtirishini ko‘rsatadi. Tezisda “aniqlash → ijtimoiy ehtiyojni baholash → xavfni differensial ajratish → vakolatli yetakchi organni belgilash → individual intervensiya → qayta aloqa va yakunlash” zanjiriga asoslangan model taklif etiladi. NEET yoki norasmiy bandlik holatining o‘zi profilaktik hisob, nazorat yoki boshqa cheklovchi chora uchun mustaqil huquqiy asos bo‘la olmasligi alohida ta’kidlanadi.*

Kalit so‘zlar: *NEET; norasmiy bandlik; huquqbuzarliklar profilaktikasi; manzillilik; mahalla; bandlik; individual intervensiya.*

ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ АДРЕСНОГО ОХВАТА ПРОФИЛАКТИКОЙ ПРАВОНАРУШЕНИЙ ЛИЦ КАТЕГОРИИ NEET И НЕФОРМАЛЬНО ЗАНЯТЫХ

Нусратуллаев Шахбоз Жуманазар угли

Независимый исследователь Ташкентского государственного юридического университета

Электронная почта: shaxxxxx1100@gmail.com

Аннотация. В тезисах анализируется как правовая и институциональная проблема недостаточный адресный охват системой профилактики правонарушений молодёжи, не участвующей в образовании, занятости или профессиональной подготовке (NEET), и неформально занятых лиц. Установлено, что в местных эмпирических материалах среди лиц, совершивших правонарушения, отмечается заметная доля указанных категорий, однако специальные механизмы для этих групп в планах профилактики сформированы относительно слабо. Это не означает, что данные категории сами по себе криминогенны; напротив, институциональный разрыв между системами занятости, молодёжи, махалли и профилактики затрудняет раннее выявление реальных социальных рисков

и потребностей. В тезисах предлагается модель, основанная на цепочке «выявление → оценка социальной потребности → дифференциация риска → определение компетентного ведущего органа → индивидуальное вмешательство → обратная связь и завершение». Особо подчёркивается, что сам по себе статус NEET или неформальной занятости не может быть самостоятельным правовым основанием для профилактического учёта, контроля или иной ограничительной меры.

Ключевые слова: NEET; неформальная занятость; профилактика правонарушений; адресность; махалля; занятость; индивидуальное вмешательство.

LEGAL MECHANISMS FOR TARGETED PREVENTION OF OFFENCES AMONG NEET YOUTH AND INFORMALLY EMPLOYED PERSONS

Nusratullaev Shakhboz Jumanazar ugli

Independent researcher, Tashkent State University of Law

E-mail: shaxxxxx1100@gmail.com

Abstract. The thesis analyses, as a legal and institutional problem, the insufficient targeted coverage by the offence prevention system of young people not in education, employment or training (NEET) and of informally employed persons. Local empirical materials show a significant share of these categories

among persons who committed offences, while prevention plans contain relatively weak mechanisms designed specifically for these groups. This does not mean that these categories are criminogenic in themselves; rather, the institutional disconnect between the employment, youth, mahalla and prevention systems makes it harder to identify real social risks and needs at an early stage. The thesis proposes a model based on the chain "identification → social needs assessment → risk differentiation → designation of a competent lead body → individual intervention → feedback and closure". It is emphasised that NEET status or informal employment alone cannot serve as an independent legal basis for preventive registration, supervision or any other restrictive measure.

Keywords: NEET; informal employment; prevention of offences; targeting; mahalla; employment; individual intervention.

KIRISH. Huquqbuzarliklar profilaktikasi samaradorligi faqat mavjud profilaktik hisobdagi shaxslar yoki an'anaviy maqsadli guruhlar bilan ishlash hajmiga bog'liq emas. Tizim uchun murakkabroq masala — rasmiy ro'yxatlar va idoraviy toifalarga kirmaydigan, biroq ijtimoiy jihatdan beqaror holatda qolayotgan shaxslarni erta aniqlash va ularga huquqbuzarlik sodir bo'lishidan oldin tegishli xizmatni yetkazishdir.

Shu ma'noda NEET va norasmiy band shaxslar profilaktika tizimining institutsional "ko'rinmas" qatlamiga aylanishi mumkin. NEET — xalqaro tahliliy atama bo'lib, bandlikda, ta'limda yoki kasbiy tayyorgarlikda ishtirok etmayotgan yoshlarni anglatadi. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrdagi O'RQ-

406-son “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni yoshlarni 14 yoshga to‘lgan va 30 yoshdan oshmagan shaxslar sifatida belgilaydi [1]. Biroq NEET holati milliy qonunchilikda huquqbuzarlik yoki alohida profilaktik-huquqiy maqom emas.

Norasmiy bandlik ham xuddi shunday. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 20-oktabrdagi O‘RQ-642-son “Aholi bandligi to‘g‘risida”gi Qonuni (keyingi o‘rinlarda — Bandlik to‘g‘risidagi Qonun) bandlik sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi [2]. Norasmiy mehnat faoliyati shaxsning huquqbuzarlikka moyilligini avtomatik anglatmaydi. Muammo bandlikning norasmiy shaklida emas, balki bunday shaxsning bandlik, ijtimoiy himoya, kasbiy tayyorgarlik va mahalla xizmatlari uchun “ko‘rinmay qolishi”da namoyon bo‘lishi mumkin.

Umumlashtirilgan mahalliy tahlil materiallarida huquqbuzarlik sodir etgan shaxslar tarkibida norasmiy bandlar qariyb yarmi, NEET toifasiga kiruvchi shaxslar esa qariyb uchdan bir qismini tashkil etgan; ikki guruh birgalikda o‘rganilgan kontingentning qariyb to‘rt beshdan biriga teng bo‘lgan. Shu bilan birga, profilaktika rejalari va mavjud ixtisoslashgan mexanizmlar ushbu guruhlarga nisbatan ancha cheklangan bo‘lgan. Bu ko‘rsatkichlar sababiylikni isbotlamaydi va barcha NEET yoki norasmiy band shaxslarni “xavf guruhi” deb belgilash uchun asos bo‘la olmaydi. Ular faqat profilaktika resurslari qaysi guruhlarga yo‘naltirilayotgani bilan real empirik profil o‘rtasidagi nomutanosiblikni ko‘rsatadi.

ASOSIY QISM (MUHOKAMA VA NATIJA).

Nega mavjud tizimda “ko‘rinmaslik” yuzaga keladi?

Institutsional ko‘rinmaslik birinchi navbatda davlat tizimlarining turli maqsadlar uchun shakllangan alohida registr va vakolatlarga bo‘lingani bilan bog‘liq. Bandlik organi ishga joylashtirish va kasbga tayyorlash bilan, yoshlar tizimi yoshlarning ijtimoiy faolligi va qo‘llab-quvvatlanishi bilan, mahalla aholi muammolarini aniqlash bilan, profilaktika inspektori esa jamoat xavfsizligi va huquqbuzarliklarning oldini olish bilan shug‘ullanadi. Shaxs ushbu tizimlarning birortasida “muammoli” sifatida ko‘rinmasligi, biroq bir nechta kichik ijtimoiy xavf omillari bir vaqtning o‘zida mavjud bo‘lishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 21-dekabrdagi PF-209-son “Mahalla institutining jamiyatdagi rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda birinchi bo‘g‘in sifatida ishlashini ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni “mahalla yettiligi” orqali hokim yordamchisi, yoshlar yetakchisi, profilaktika inspektori, ijtimoiy xodim va boshqa mahalliy subyektlarni bir maydonga jamladi [3]. Bu mexanizm NEET va norasmiy band shaxslarni aniqlash uchun zarur tashkiliy platformani yaratadi.

Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 1-dekabrdagi 754-son qarori esa “Obod va xavfsiz mahalla” tamoyili asosidagi ijtimoiy profilaktika doirasida mahalla yettiligi va boshqa organlar o‘rtasida hamkorlik hamda “E-ijtimoiy profilaktika” orqali axborot almashishni nazarda tutadi [4]. Shunday qilib, amaldagi qonunchilikda bandlik, ijtimoiy muammo va profilaktika o‘rtasini bog‘lash uchun zarur institutsional elementlar mavjud. Asosiy vazifa ularni bitta shaxsga nisbatan izchil ish jarayoniga aylantirishdir.

1-jadval. NEET va norasmiy band shaxslarni manzilli qamrab olish modeli

Bosqich	Asosiy savol	Yetakchi subyekt	Huquqiy kafolat
1. Aniqlash	Shaxs qaysi tizimdan tashqarida qolgan?	Mahalla yettiligi, yoshlar va bandlik tizimi	Faqat qonuniy maqsad uchun zarur ma’lumot
2. Ehtiyojni baholash	Muammo bandlikmi, ta’limmi, ijtimoiy yordammi?	Hokim yordamchisi, yoshlar yetakchisi, ijtimoiy xodim	Holatning o‘zi huquqbuzarlik xavfi deb baholanmaydi
3. Xavfni farqlash	Qo‘shimcha real kriminogen signal bormi?	Vakolatli subyektlar, zarur bo‘lsa profilaktika inspektori	Cheklovchi chora faqat alohida qonuniy asos bilan
4. Individual intervensiya	Qaysi xizmat muammoni kamaytiradi?	Bandlik, ta’lim, sog‘liq, ijtimoiy himoya va boshqalar	Eng kam zarur aralashuv
5. Qayta aloqa	Xizmat real natija berdimi?	Yetakchi subyekt va mahalla	Faqat “yo‘naltirildi” emas, natija qayd etiladi
6. Yakunlash	Muammo barqarorlashdimi?	Mahalla yettiligi / vakolatli organ	Ma’lumotni ortiqcha saqlamaslik, qayta ko‘rib chiqish

Ommaviy profilaktikadan manzilli intervensiyaga

NEET va norasmiy band shaxslarni profilaktika tizimiga qo‘shish ularni ommaviy ravishda ro‘yxatga olish yoki politsiya nazoratiga o‘tkazish degani emas. Bunday yondashuv stigmatizatsiya, ortiqcha ma’lumot yig‘ish va profilaktika resurslarining yana samarasiz taqsimlanishiga olib kelishi mumkin. To‘g‘ri model “statusga qarab nazorat” emas, “aniqlangan ehtiyoj va real xavfga qarab xizmat” prinsipiga asoslanishi kerak.

Birinchi daraja — ijtimoiy ehtiyojni aniqlash. NEET yoshda kasbiy ko‘nikma yetishmasligi, ish topa olmaslik, hujjatlar, sog‘liq, oilaviy vaziyat yoki boshqa muammo bo‘lishi mumkin. Norasmiy band shaxsda esa mehnat munosabatining beqarorligi, daromadning uzluksiz emasligi, mehnat huquqlarining himoyasizligi yoki rasmiy xizmatlardan foydalana olmaslik kuzatilishi mumkin. Ushbu muammolar dastlab bandlik va ijtimoiy siyosat vositalari bilan hal etilishi kerak.

Ikkinchi daraja — qo‘shimcha kriminogen xavfni aniqlash. Huquqbuzarlik sodir etish ehtimoliga aloqador ishonchli va konkret signal mavjud bo‘lmasa, NEET yoki norasmiy bandlik faktining o‘zi profilaktik hisob, rasmiy ogohlantirish yoki boshqa cheklovchi chora uchun asos bo‘la olmaydi. O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi O‘RQ-371-son “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni (keyingi o‘rinlarda — Profilaktika to‘g‘risidagi Qonun) yakka tartibdagi profilaktik ta’sirni qonunda belgilangan asoslar bilan bog‘laydi [5].

Shu sababli ikki bosqichli filtr taklif etiladi: avval ijtimoiy ehtiyoj, keyin faqat zarur hollarda huquqbuzarlik xavfi baholanadi. Bu bandlik va yoshlar siyosatini politsiyalashtirmasdan, profilaktika tizimining erta ogohlantirish imkoniyatini kengaytiradi [6].

Taklif etilayotgan huquqiy mexanizmlar

Birinchidan, NEET va norasmiy bandlik tushunchalaridan profilaktik-huquqiy maqom sifatida emas, idoralararo tahliliy kategoriya sifatida foydalanish lozim. NEET uchun aniq yosh chegarasi milliy yoshlar siyosati doirasida belgilanadi; mezonlar esa ta’lim, bandlik va kasbiy tayyorgarlikda real ishtirokni aks ettirishi kerak [7, 8].

Ikkinchidan, mahalla yettiligi darajasida “ijtimoiy ehtiyoj kartasi”ni shakllantirish mumkin. Unda shaxsning jinoyatchilik bilan bog‘liq bo‘lmagan ehtiyojlari — ish, kasb, ta’lim, hujjat, davolanish, ijtimoiy xizmat — birlamchi tartibda qayd etilib, tegishli vakolatli organga biriktiriladi.

Uchinchidan, har bir muammo uchun yetakchi mas’ul organ funksional vakolatga qarab belgilanadi. Ishga joylashish bo‘yicha hokim yordamchisi va bandlik organi, yoshlar bilan ishlashda yoshlar yetakchisi va Yoshlar ishlari agentligi, ijtimoiy xizmatda ijtimoiy xodim, huquqiy xavfsizlik masalasida esa profilaktika inspektori yetakchi bo‘lishi kerak.

To‘rtinchidan, “E-ijtimoiy profilaktika” va bandlikka oid axborot tizimlari o‘rtasidagi almashinuv “ko‘proq ma’lumot yig‘ish” prinsipiga emas, maqsadga

muvofiqlik va zaruriyatga asoslanishi lozim. Faqat konkret xizmat yoki profilaktik vazifani bajarish uchun zarur bo‘lgan ma’lumot almashilishi kerak.

Beshinchidan, yo‘naltirish natijasini qayta aloqa bilan yopish zarur. “Bandlik organiga yuborildi” degan belgi natija emas. Shaxs ishga joylashdimi, kasbga o‘qitildimi, boshqa xizmatga o‘tdimi yoki xizmatni rad etdimi — tizim aynan shu yakuniy holatni qayd etishi kerak.

Oltinchidan, baholashda qamrov soni emas, manzillilik va natija ustuvor bo‘lishi lozim. NEET va norasmiy band shaxslar bilan o‘tkazilgan ommaviy uchrashuvlar sonidan ko‘ra, aniqlangan real ehtiyojlarning qanchasi barqaror hal etilgani muhimroq ko‘rsatkichdir.

XULOSA. NEET va norasmiy band shaxslarning profilaktika tizimida “ko‘rinmas” qolishi ularning o‘ziga xos huquqiy maqomidan emas, davlat tizimlari o‘rtasidagi axborot va funksional uzilishdan kelib chiqadi. Bandlik, yoshlar, mahalla va profilaktika tizimlari alohida ishlaganda, shaxsning muammosi bir nechta kichik belgilar ko‘rinishida tarqalib ketadi va hech bir institut uni yaxlit holat sifatida ko‘rmasligi mumkin.

Mahalliy empirik materiallar bu muammoning amaliy ahamiyatini ko‘rsatadi: o‘rganilgan huquqbuzarlik sodir etgan shaxslar tarkibida NEET va norasmiy band toifalar sezilarli ulushni tashkil qilgan, biroq ularga mos profilaktik mexanizmlar nisbatan sust bo‘lgan. Biroq bu faktlar mazkur ijtimoiy guruhlarni kriminalizatsiya qilish uchun emas, profilaktika resurslarining manzilliligini qayta ko‘rib chiqish uchun ishlatilishi kerak.

Taklif etilgan modelning markaziy prinsipi quyidagicha: shaxsning bandlik yoki ta’limdan tashqarida qolgan statusi emas, uning konkret ehtiyoji va qonuniy asosda aniqlangan real xavfi intervensiyani belgilashi kerak. Bandlik va ijtimoiy muammo avvalo tegishli sohaviy organ tomonidan hal qilinadi; profilaktika inspektori esa faqat jamoat xavfsizligi va huquqbuzarlik xavfi bo‘yicha qonuniy vakolat mavjud bo‘lgan qismda ishtirok etadi.

Shu tarzda ommaviy profilaktikadan manzilli intervensiyaga o‘tish bir vaqtning o‘zida ikki maqsadga xizmat qiladi: real xavf va ehtiyojga ega shaxsni erta qo‘llab-quvvatlash hamda ijtimoiy statusning o‘zini nazorat va stigmatizatsiya uchun asosga aylantirmaslik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrdagi O‘RQ-406-son “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni (amaldagi tahrirda). LexUZ.

2. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 20-oktabrdagi O‘RQ-642-son “Aholi bandligi to‘g‘risida”gi Qonuni (amaldagi tahrirda). LexUZ.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 21-dekabrdagi PF-209-son “Mahalla institutining jamiyatdagi rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda birinchi bo‘g‘in sifatida ishlashini ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni. LexUZ.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 1-dekabrdagi 754-son “Jamoat tartibini saqlash, jamoat xavfsizligini ta’minlash va

huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasidagi Hukumat qarorlarini tizimlashtirish to‘g‘risida”gi qarori. LexUZ.

5. O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi O‘RQ-371-son “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni (amaldagi tahrirda). LexUZ.

6. United Nations Office on Drugs and Crime. Handbook on the Crime Prevention Guidelines: Making Them Work. New York: United Nations, 2010.

7. International Labour Organization. Global Employment Trends for Youth 2024: Decent Work, Brighter Futures. Geneva: ILO, 2024.

8. OECD. Society at a Glance 2024: OECD Social Indicators. Paris: OECD Publishing, 2024.